

zamban el lehet olvasni, a nélkül, hogy az embert fárasztaná, sőt ellenkezőleg. Hogyha a „Francia nagy írók“ gyűjteményének többi kötete is ily munka lesz, előre mondhatjuk, a vállalat nagy és megérdemelt sikert fog aratni.

CHARRUAUD.

II.

ANGOLORSZÁGI LEVÉL.

BELFAST, 1887. aug. *)

(Az irországi alá nem író presbyteriánus társulat évi közgyűlése. A manchesteri papnevelő intézet. Szabadban való prédikálás. Közoktatásügy. A belfasti unitárius egyház történelme. Priestley-émlék stb.)

Említettem volt multkori levelemben, hogy éppen az irországi alá nemíró presbyteriánus társulat gyűlésére készülök. E társulat évi közgyűlését rendszeren Belfastban tartja, de az idén a közgyűlés Banbridge-ben tartatott, Down-megyében, hol sok nagy gyülekezetünk van s banbridge-i egyike a legerősebbeknek. Nem volt okunk megbánni, hogy a közgyűlést ide helyeztük át, mert banbridge-i barátaink a legszívélyesebb vendégszeretettel fogadtak és a három napra terjedt gyűlés nagyon érdekes volt. E társulat, mely önkéntes és nem egyházi testület, bizonyos czélokra egyesült négy különböző egyházi testületet foglal magában, melyek együtt a mi egyházunkat alkotják, de ide tartozik még egy néhány oly gyülekezet is, melyek nem presbyteriánus szervezetűek.

E gyűlésen egy vallási tekintetben hasznos ujitást hoztunk bé azt t. i., hogy ezután a közgyűlések alkalmával urvacsorát veszünk. Irországban némileg más nézetten vannak az urvacsoráról, mint a tulajdonképpeni Angliában levő unitárius egyházak. Angliában gyakrabban élnek az urvacsorával, mint itt — rendszeren minden hónapban egyszer, vagy legalább két hónapban egyszer vesznek ott urvacsorát. De az is igaz, hogy kevesen vesznek benne részt, némely gyülekezetek meg teljesen mellőzik. Irországban egy évben kétszer élnek urvacsorával, tavasszal és ősszel, vagy mondhatnám kora nyárban és tél kezdetén s nálunk azt a legfontosabb kötelességnek tartják. Az urvacsora ideje előtt a lelkész megszokta látogatni a hiveket és ugynevezett „előkészítő isteni tiszteleteket“ tart. A gyülekezetnek egy tagja se maradna el az urvacsorától, sőt azok is, a kik beteg-

*) E levél mult füzetünkre későn érkezvén, most adjuk.

ség miatt vagy közönyösségből máskor csak ritkán járnak templomba, az urvacsorára mindig megjelennek. Az urvacsorának a közgyűlés alkalmával való kiosztása egészen új dolog nálunk; de a jövő évben megpróbáljuk, és én remélem, hogy áldásnak fog bizonyulni reánk nézve.

Banbridge-ből visszatérve Manchesterbe mentem az unitárius belmissioi társaság által fentartott intézet vizsgájára, egyike levén a vizsg. biztosoknak. Ez intézet, mint tudva van, tényleg papnevelő intézet, hol azonban hamarabb lehet végezni, mint londoni akadémiánkon, mely ma is a Manchester New College nevet viseli. Itt nem tanítanak zsidó nyelvet, s általában itt kisebb mértéket alkalmaznak; a tanulók közül, a kik tudományosabb készülségre törekednek, rendszeren Londonban folytatják tanulmányaikat segélypénzzel. A végzett tanulók kibocsátása alkalmából a Gortonban, Manchester egyik külvárosában levő szép templomban isteni tisztelet tartatott. E templomot Peacock Richard parlamenti tag saját költségén építtette az egyháznak. Közelebről a bensejét újra díszítették s a boltozatra a keresztény-egyház képviselői nagy alakjai festettek le, kik a keresztény világra a legáldásosabb befolyást gyakorolták. Eme nagy alakoknak kiválasztása a legszabadabb szellemben történt. Servetus és Socinus mellett ott van Kálvin is. A tanulókhoz a beszédet Freckelton W. Tamás londoni lelkész intézte s mondhatom, hogy soha sem hallottam beszédet, mely papságra menő ifju embereknek az ő nehéz pályájukra való kiindulásnál bölcsőbb, szívbesebb, jobb tanácsokat adott volna ennél. Megérdemelné, hogy aranyba foglaltassék.

Jelenleg az ugynevezett „holt season“-ban vagyunk az egyházak és társulatok tevékenységét illetőleg. Mi ez évben egy dologgal voltunk különösen elfoglalva, a mi kiemelkedő pontja volt a mi gyűléseinknek is: tiszteletet adni a királynőnek, kinek jubileuma arra a rendkívüli nagy haladásra emlékeztetett, mely a lefolyt ötven év alatt minden irányban történt. Meg kell említenem, hogy a jubileum alkalmából tett kitüntetések közül egy Lawrence Vilmost érte, kit mult nyári látogatásából önök is ismernek. Lovagi czímet kapott és most Sir Lawrence V.

Mostanában mind nagyobb divatba jő a szabadban való prédikálás. A vidéken az imaházak igen melegek, s az emberek szívesebben jönnek össze a mezőn, mint a templomokban. Az én szomszédom Scott M. H. Tamás dunmurry-i lelkész, nagy pártolója a szabadban való prédikálásnak. Scott Dr. Montgomery Henrynek az utódja

ki ezelőtt hatvan évvel mintegy husz egyházat vezetett a calvinismusból az unitarismusra. Evangeliumi szellem lelkesíti és népszerű minden felekezetnél.

Az egyházi dolgok körén túl egy kérdés se nagyobb fontosságú reánk nézve, mint a köznevelés ügye. Írországban a róm. katolikusok egészen a maguk kezére akarják a közoktatást játszani, a mit mi teljes erőnkől igyekszünk megakadályozni. Angliában egy parlamenti bizottság éppen most ült össze, hogy a közoktatás állapota felett tanácskozzék s a miénk törekvése ott oda irányul, hogy a közoktatás ügye vétessék ki az államegyház felügyelete alól. E mozgalom élén Dr. Crosskey Vilmos birminghami lelkész áll, Birminghamban tudvalevőleg az unitarismus nagyon erős; Chamberlain József is, a kinek neve mint államférfi ismeretes mindenütt a művelt világon, a Dr. Crosskey gyülekezetének a tagja. De a birminghami unitáriusok nem egyedül állanak arra nézve, hogy az „orthodox tanok“ tanítása kizárassék az iskolákból, melyek az összes népség adójából tartatnak fenn. Birminghamban a calvinista independensek jeles papja Dr. Dale W. Robert is tagja a bizottságnak és éppen oly hévvel védi az iskolák szabadságát, mint Dr. Crosskey. Tartok tőle azonban, hogy a kor szelleme jelenleg ellenünk van; de nincs kétségem benne, hogy a mint a demokratia érzeni fogja hatalmát és érdeklődni fog a közoktatás ügye iránt, a felekezetnélküli tanítás elvei diadalmaskodnak. Most jelenleg a tömeget a munka és tőke problémái foglalkoztatják.

A főiskolai könyvtár számára küldöm a saját gyülekezetem történelmét, mely éppen most jelent meg, s mely magában foglalja felekezetünk észak ir-országi mozgalmainak történelmét is. Ugy fogja találni, hogy a liberalismus közöttünk egy lelkészi társaságtól indult ki, mely 1705-ben alakult „Belfast Society“ név alatt. Ezelőtt néhány évvel egy néhányan mi is egy kis társaságot alapítottunk a vallásos eszmék fejlesztésének előmozdítására és azt most is fenntartjuk, „Eta Society“ névvel, mivel nyolcz tagból áll, kik havonként egyszer jönnek össze. Gyűléseinket mindig ebéddel kezdjük. Ebben az országban semmi sem megy jól sine prandio. Mikor a puritan lelkész Clarke Sámuel Cheshire megyében Wirral kerület evangelizálásához kezdett, minden három hétben összegyűjtötte az embereket és jól megebédeltette s csak azután fogott a tanításhoz. A mi ebédelésünket illeti, az nagyon egyszerű, sine Baccho, sine fumo, de azért nincs vigság nélkül. Ebéd után valamelyik felolvas, és mikor azt megvitattuk, a másik valamely szentirási he-

lyet hoz elé, melyet mi gondosan megvizsgálunk az eredeti szövegben, valamint vitás és gyakorlati vonatkozásaiban. Egy délután így töltve sok jó gondolatot szül az emberben.

A mi jó barátunk Spears Róbert, a kinek, sajnálattal kell mondanom, még most is gyenge az egészsége, már utban van Amerika felé, Kenny S. Courtney parlamenti taggal és Lawrence Edwinnel. Ők szeptember és october hónapot ott töltik és visszatérve majd számot adhatnak nekünk a Nyugati Államok unitáriusai közt támadt „Ethikai“ mozgalomról, mely annyi port vert fel a mi egyházainkban. Én Spears urnak szívére kötöttem, hogy addig Amerikát el ne hagyja, a míg meg nem látogatja Priestley sírját Pensylvanlában Northumberlandben. Priestley én előttem mindig egyike volt a gondolat és szabadság legnagyobb hőseinek, habár az ő eszméit nem mind osztom is. Nem régen egy igen érdekes Priestley- emlékkal ajándékoztak meg. Mikor Priestleyt 1794-ben Amerikába számkivetették, leánya számos aranyozott inggombot készíttetett, milyent akkoriban a férfiak inggalléiraik összefoglalására használtak. Ezek közül egy, egy kilenczvenegy éves éltes nőnek volt a birtokában, ki azt atyjától örökölte. S e nő azt nekem ajándékozta. Az dombormű Priestley arczképével, apró gyöngyökkel véve körül és alatta egy néhány szál a Priestley hajából. Az sokkal drágább, hogysen az ember viselje, ha még ilyen volna is a divat. Meg fogom azt őrizni azzal a néhány levéllel együtt, melyeket Luslawice-ból a Socinus Faustus sírjáról, és azzal a galylyal együtt, melyet Florenczből a Parker Tivadaréről hoztam.

Fájdalommal vettem értesítését a körükben történt gyászos esetekről s kérem fejezze ki őszinte részvéteimet tisztelt barátaim Kovácsi és Kovács iránt az egyik esetben egy szeretett hitvestárs, a másikban egy reményteljes fiu elvesztése felett. Én érteni tudom az ő bánatjukat.

Kelemen Benőnek a Ker. Magvető mult füzetében közölt életrajza nagyon érdekes. Meglepett az ő jeligéje, mely pecsétjén van. Egy unitárius lelkésznek, ki iskolatársa volt atyámnak, hasonló jelmondata volt. Könyve táblájára ezt írta: *Brevé et irreparabile tempus.* A Kelemen Benő jeligéje ezt kiegészíti, ergo, *Serere ne dubites!* Vajha mindnyájan megtartanók ezt!

GORDON SÁNDOR.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

„Historic Memorials of the first Presbyterian Church of Belfast. A belfasti első presbyteri egyház történelmi emlékei.“ E czim alatt egy gyönyörű szép kiállítású s szakavatott tollal irt munka jelent meg, mely Gordon Sándor t. barátunk egyházának történelmét foglalja magában. A gyülekezet történelme 1642-ben kezdődik s a jelen korig van lehozva. Tanulmányos történelem nemcsak az illető egyházra, hanem szélesebb körre is, mivel e gyülekezet az Írország északi részében levő többi presbyteri egyházak életére kiható szerepet játszott és játszik ma is. A gyülekezet külső történetei szépen fonódnak a műben össze benső, vallási fejlődése mozzanataival. A mű értékét emeli a számos illustratio, melyek az egyház régiebb és újabb templomát, műkincseit és azokat a jeles férfiakat mutatják bé, kik a gyülekezet szellemi vezetői és jöltevői voltak. A mű nagy negyedrétt, 128 l. és minden tekintetben dicséretére válik a szerzőnek, ki a gyülekezet jelenlegi érdemes lelkésze: Gordon Sándor. M. A. — Unitárius kis könyvtár XXVI-ik füzeté Derzsi Károly budapesti unitárius lelkésznek f. évi sept. 4-én a dicső-szent-mártoni zsinaton mondott egyházi beszédét tartalmazza. Az emelkedett szellemű, szép beszéd Longfellownak, az amerikai nagy költőnek e jelmondatát viseli cziméül: „Főlebb, főlebb!“ és arra buzdít, hogy főlebb, főlebb kell menni a gondolat világában, a tudományban s mélyebbre az erkölcsben és vallásban. Főlebb, főlebb azt mondjuk mi is a beszéd írójával, — a meddig csak szép a kilátás. A füzet ára 5 kr. Kapható Derzsi Károly szerkesztőnél. Budapest II. ker. Főutca 8. szám. — Fent artható-e a nyári tanítás jelenlegi alakjában? czimű Dávid F. egyleti felolvasást Ürmösi Kálmántól, melyet e füzetünkben közlünk, az egylet külön is kinyomatta. Kelemen Albertnek A népiskolai vallástanítás jelen állása és reformja czimű ez évi 1-ső füzetünkben közlött felolvasásával együtt s így a két hasontárgyu érdekes felolvasást az egylet tagjai együtt kapják. A füzet ára 15 kr. Kapható Boros titkárnál, Kolozsvártt, Rózsa-utca 2. sz. — A magyar honi ág. hitv. ev. egyetemes egyh. theol. akadémiájának évkönyve 1886—87. Szerk. Schneller István theol. akad. ig. tanár. A füzetet az igazgatónak szép székfoglaló beszéde nyitja meg. Van aztán a füzetben egy igen figyelemreméltó dolgozat: A Pentateuch alkatrészeinek jellemzése. (Kivonat egy tanárvizsgálati dolgozathól) Pukánszky Bélától, mely írójával együtt diszére válik a pozsonyi theol. akadémia tudományos tanításának. — Számtan az alsófoku iparos iskolák számára. I. II. füz. az első és második osztály számára, a legújabb ministeri tauterv alapján írta dr. Veress Vilmos, a kolozsvári kereskedelmi akadémia tanára. A jeles számtan írónak ez újabb két füzeté is, hisszük, hogy éppen oly nagy elterjedést vesz, mint korábban kiadott füzetéi. A munka Budapesten adatott ki Lampel R. könyvkiadásában. —